

EESTI RAHVALEKSIKON

TUTVUMISEKS

NOOR - EESTI

PT

EESTI

RAHVALEKSIKON

Bibliotheca
Universitatis
Tartuensis
1939: 0750
1-14
ARHIIVKOGU

kui kõige täielikum rahvaentsüklopeedia paneb **entsüklopeedilise ainestiku kõrval erilist rõhku sõnavaralisele materjalile** — võrsõnadele, uutele ja vähetuntud eesti sõnadele, oskussõnadele jne., nende tähendusi ja raskemaid grammatilisi vorme esitades.

Eesti Rahvaleksikon püüab seega esitada meie laiemale haritlaskonnale ja kultuurihuvilistele rahvakihtidele **kõike esijoones vajalikku** kokkusurutud kujul **ühes ning ainukeses teoses**, püüdes seega olla kõige praktilisemaks teatmeteoseks neile, kellele mitme käsiraamatu omandamine teeb raskusi.

Teos ilmub vihkude kaupa 10 vihus, iga vihk vähemalt 100 lk., kokku üle 1000 lk. (üle 2000 veeru), umbes 30 000 sõnaseletusega, rohke jooniste ning piltidega tekstis ja kriittahvleil ning värviliste kaartidega.

Toimetus: peatoimetaja: kirjandustegelane **J. Roos**, osakondade toimetajad: humanitaarteaduste alal kirjandusteadlane **O. Urgart**, loodusteaduste alal prof. **J. Piiper**, praktiliste teaduste alal dir. **J. Kiivet**, teaduslik sekretär ning tegevtoimetaja: kirjandus- ja keeleteadlane **E. Elisto**, abisekretärid **O. Urgart** ja dir. **M. Vellema**. — Käsikirja või korrektuuri vaatavad veel läbi keeleteadlased **Elmar Muuk** ja **Ed. Roos**.

Keeleliselt seisab leksikon ametlikult maksva õigekeelsuse, seega peamiselt E. Muugi „**Väikese õigekeelsus-sõnaraamatu**“ VI trüki alusel, taotelles veelgi suuremat rahvakeelsust ja otstarbekohasust. Teoses lahendatakse ka keelelisi küsimusi, mis seni on olnud lahtised.

Üldiselt kannab raamatut **eesti rahvuslik omakultuuriline** ning võimalust mööda hõim- ja lähemate väikerahvaste **orientatsioon**, edasi aga **üldkultuuriline vaatekoht**, mis praktiliste tarvete ja võimaluste seisukohalt toob esile peamiselt juhtivate suurrahvaste kultuure.

Teos on Haridusministeeriumi poolt avalikkudele raamatukogudele ja koolidele soovitatud.

Ilmunud esimesed 5 vihku sisaldavad 480 lk. seletavat teksti, sissejuhatava poogna (16 lk.), 20 musta kriittahvli, 2 mitmevärvilist kunstipilti, 7 mitmevärvilist kaarti (Aafrika, Aasia, Põhja-Ameerika, Lõuna-Ameerika, Austraalia, Eesti ja Euroopa), kokku 527 lk.

Tekstis 223 joonist ja 163 pilti, lisaks tahvleil 80 pilti, kokku 243 pilti, üldse viies esimeses vihus 466 illustratsiooni.

---

etikettima, etikettida, etiketin, etiketiga varustama, märgistama.

eufemism, millegi ebaseeldiva pehmemdav või ilustav nimetus, pehmemdav, ilustav sõna, näit. *kuradi* as. *vanatühi*.

eufemistlik, pehmemdav, ilustav, kaudselt ütlev.

eugeenika, töttervishoid, õpetus inimsoo tulevaste põlvede paremaks saamisest pärilikkude omaduste edasiarendamise teel, teadus tõuaretusest.

Euripides [-rii-], kreeka näitekirjanik, atika tragöödia (←) kolmas suurmees, * u. 480, † u. 406 e. Kr.; inimese sise-elu ja kirgede käsitlelusega valmistab ette draamat uueaegses mõttes, mille arengut ta oma eelkäijast palju enam on mõjutanud. Tema 92 draamast on säilinud 18 tragöödiat, näit. „Medeia“, „Hippolytos“, „Herakles“, „Elektra“, „Iphigenia Taurises“ ja „Iphigenia Aulises“.

EV, lühend, = Eesti Vabariik.

evakuatsioon, evakueerimine.

evakueerima, tühjendama; *sõj.*, välja kolima, eemale saatma, eest ära koristama, teisaldama.

Eve, naisenimi.

eventuaalne, juhtumisi võimalik, olla võib, vahestine.

eventuaalsus, vahestisus.

Everest e. Mount Everest, Himaalaja mäestiku (Aasias) ja maailma kõrgeim mäetipp, 8882 m ü. mp. —

excl., lühend, = exclusive.

exclusive [-sii-] (lad.), (viimane) välja, mitte kaasa arvatud. Vastand: inclusive.

excusez [eksküzee] (pr.), 'andke andeks!', 'vabandage!'

ex est (lad.), on möödas, lõppenud.

ex nihilo nihil fit, lad. tsitaat ja kõnekäänd, 'ei millestki ei teki midagi'.

ex officio [ofiitsio] (lad.), lüh. *e. o.*, ametilt, ameti poolest, ametikohuslikult.

Eyre'i järv [ääri], suurim soolajärv Austraalias, sisemaal, kuival ajal kuivab väikeseks, vihmaajal pindalaga 10 000—15 000 km².

fakultatiivne, vabal äranägemisel toimuv, mittekohuslik, valikuvaba. **fakulteed**, teaduskond.

falsifikaat, võltsitud asi.

falsifikaator, võltsija.

falsifikatsioon, võltsimine.

falsifitseerima, võltsima.

fanaatik, fanaatiline isik.

fanaatiline, pimesi veendunud, üliinnustunud.

fanatism, pimesi-usk, ülivaimustus, kirglik ideeharrastus; usu-märatsus.

fantaasia, võime luua uudseid kujutlusi; mõttekujutus; uudet, vaba vormi taotlev muusikapala.

fantastika, tõelisuskauge, imepärane, mõttekujutusest võrsunud aines kirjanduslikus teoses, maalisis või mujal.

fataalne, saatuslik, õnetu.

fatalism, usk saatusse, ükskõikus tuleviku vastu.

fatalist, saatuse-uskuja.

fatamorgaana, õhupeegeldus, kangastus, terendus.

Faust, Johann, dr., mustkunstnik, elas 15. ja 16. saj. vahetusel, oma hinge kuradile müünud isikuna andis ainet rahvajuttudele juba oma eluajal ja on hiljem leidnud korduvat kirjanduslikku käsitlust (Goethe jt.).

fellahid, om. -hite, os. -heid, põldu hariv, peamiselt araabia keelt kõnelev Egiptuse enamusrahvas.

feminism, naisliikumine, taotlus tõsta naise osatähtsust kultuuri-, ühiskonna- ja riigielus; naiselik omadus mehe juures.

feminist, naisõiguslane.

fennism, soomepärasus, kodumata soomepärase keelend mingis muus keeles.

fenomenaalne, silmatorkav, imeseldav, väga harukordne.

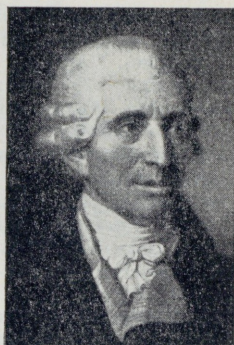
fetiš [fe'-], om. -i, os. -it, m. om. -ite, m. os. -eid, e. fetišš [-ti'-], om. -iši, os. -išši, m. om. -iššide, m. os. -išše, alamat liiki ebajumal (kuju jms.), asijumalus, elutu asi, millele on omistatud nõiavõimu ja üldse üleloomuliku jõudu, võlus; ka amulett e. talisman.

Gustav II Adolf.

K. Hamsun.

Fr. J. Haydn.

H. Heine.

V. Hugo.

J. Hurt.

M. Härma.

H. Ibsen.

C. R. Jakobson.

fiktiivne, näilik, kujuteldud, väljamõeldud; teeseldud, silmakirjalik.

fiktiivne leping, mingil välisel otstarbel silmakirjaks, ilma tõelise sisuta sõlmitud leping; on seaduse ees maksusetu.

filigraan, ehteasi või muu kunstipärane toode peenest põimitud või kokkujoodeatud kuld-, hõbe-, samuti ülehõbetatud vask- või raudtraadist. Ehteasjade valmistamine filigraantehnikas oli tuntud juba vana-ajal.

Filigraan.

filigraanima, filigraantoid tegema.

finiš, om. -i, os. -it, lõpp-punkt liiklemisvõistlusel, näit. võidusõidul, -jooksul, -ujumisel.

five o'clock tea [faiʋ əklɔkk ti] (ingl.), kellaviie-tee.

fjord, geogr., lõhang, pikk, kitsas, sügav ning järsukaldane mere-laht, esijoones Norra läänerannikul; on jääaegsete liustike tekitaatud või süvendatud.

fjärd, pikk ja kitsas merelaht Rootsi idarannikul, sageli kaljusaarte e. skääridega.

flamingolised, kuretaoliste lindude selts 5 liigiga, väga pikkade jalgade, pika kaela ja allapoole käärdunud jämeda nokaga linnud, elutsevad karjadena soojade maade vete ääres (Vahemere-mail, Aafrikas, Lõuna-Aasias, Ameerikas).

Flaubert [flobäär], Gustave [güstäv], prantsuse kirjanik, * 1821, †1880; elutundelt ja kirjanduslikult kasvatuselt romantik, kujunes aga prantsuse kunstilise realismi rajajaks; nõudis kirjanikult isiklike tunnete summutamist, hoolikat reaalelu jälgimist, täpsust tõsi-asjade käsitlemisel ja väljenduse pedantselt väljatöötust. Tähtsamad teosed: „Madame Bovary“ (1857, eesti k. 1934) ja „Salambo“ (1862, eesti k. 1928). — Pilti vt. tahvilil 15.

flegmaatiline, loid, tuim, ükskõikne, rasketoimeline, aeglane.

floreat [floo-] (lad.), '(ta) õitsegu!' **fluorestseerima**, fluorestsentsi nähtusena helendama.

fluorestsents, mõningate ainete (vilgukivi, petrooleum jt.) võime, valguskiirte toimel neisse, mitmesugustes värvides helendada.

formular, näidisvorm, ettetrükitud vorm e. plank nõuetele vastavalt tekstiga täitmiseks.

formulatsioon, sõnastus; valandus.

formuleerima, (mõtet) sõnastama, lausestama; valemina väljendama, valandama.

forsseerima, liialdama, ülemäära pingutama; sundima, võimuga võtma, vallutama.

forte (it.), lüh. *f*, muus., tugevasti, valjult, kõvasti.

fosforestseerima, fosforestsentsi nähtusena pimedas hiilgama, fosforiselt kumama.

fosforestsents, paljude ainete omadus pimedas hiilata mõni aeg pärast nende valgustamist päikese-, elektri- või mõne muu valgusega, näit. mõn. mineraalide, fosfori, mädanevate puitude jm. fosforine kuma.

Flamingo.

fragment, katkend suuremast kirjandusteosest; poolik teos.

fragmentaarne = fragmentlik.

fragmentlik, katkendlik, katkendites esinev, mittetäielik.

frankeerima, saatekulu ette maksuma; postisaadetisi margistama või vastava templiga märkima.

franko, lüh. *fr.*, *kaub.*, (saaajale) vaba saatekuludest, näit. *fr. vagun* tähendab, et müüja toimetab kauba vagunisse omal kulul.

friis, dekoratiivsete ülesannetega kitsas pinnariba seina ülaosas; kreeka ehituskunstis epistüülist e. arhitraavist ülalpool asetsev reljefidega ilustatud vööt.

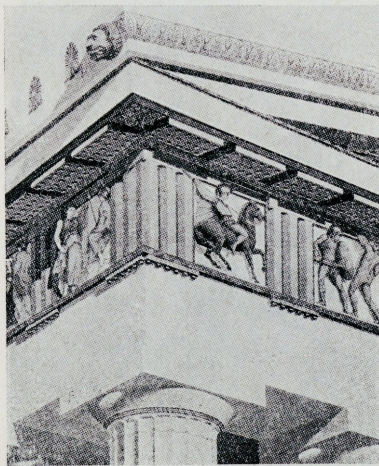
friseerima, juukseid korraldama, soengut tegema.

frisuur, (juuste) soeng.

frisöör, juuksur, juuksetööstur.

frisöös, naisjuuksur.

Fröbel, Friedrich, saksa kasvatuseadlane, kasvatusasutiste rajaja ning juhataja, * 1782, † 1852; asutas ms. 1840 esimese saksa lasteaia, spetsialiseerudes väikelapsekasvatuse alal; põhimõtteks: kasvatus praktilise tegevuse, kõigepealt õpetliku mängu kaudu.

Friis — reljefidega vööt, selle all epistüül e. arhitraav.

Futurism. A. Vabbe: Seine.

futurism, kirjanduslikke, kunstilisi ja ka poliitilisi sihte taotlev liikumine, tekkis 1907. a. paiku itaalia kirjaniku E. F. T. Marinetti algatusel, leidis hiljem lähema põhimõttelise väljenduse 20-s manifestis (1909—14). Kirjanduses ja kunstis nõudis fut. traditsioonide hülgamist ja moodsale masinakultuurile vastava väljendusvormi rakendamist; poliitiliselt võttis f. esialgu omaks natsionalismi, pärastpoole fašismi. Eesti kirjanduses jättis f. mõningaid jälgi Maailmasõja algul H. Visnapuu jt. teoseis ning hiljem A. Kivika loomingus; eesti kujutavas kunstis on f. avaldanud eeskätt A. Vabbe varasemais töis.

futurist, futurismi harrastaja.

födereeruma, liituma, ühinema.

föniiklased, föniiklased e. puunlased, semiidi päritoluga vana-aja kuulsaim kauba- ja meresõidurahvas, asutasid kaubaturgusid ja linnriike, kolooniaid (neist tähtsaim Kartaago) ja valitsesid kogu Vahemerd, levitades egiptuse ja babüloonia kultuuri; olid alates 1000 e. Kr. surutud kreeklaste poolt peam. läände, kaotasis suurema tähtsuse 7. saj. paiku.

P. Gauguin: Flöödimängijad.

gaasistama, gaasiks või gaasitaoliseks muutma.

gaasitama, sõja- e. mürkgaasiga üle ujutama; gaasiga käitlema.

gaaz (pr. *gaze*), pant; palk, töötasu.

Gaavial.

gaavial, krokodilliliste seltsi kuuluv hindude püha loom India jõgedes, kuni 5 m pikk, pikkade kitsaste lõugadega.

galeer, pikk aerudega sõjalaev peam. keskajal, 50—100 aeruga, igaühe jaoks 3—5 aheldatud aerutajat, nn. galeeriorja (enamasti sunnitöölised ja sõjavangid).

Gallén-Kallela [-een], Akseli, soome maalikunstnik, * 1865, † 1931; lõi algul jõulisi naturalistlikke kujutisi rahvaelust, omandas hiljem romantilis-sümbolistliku, dekoratiivsusse kalduva omapärase stiili, kasutas loominguks ohtrasti aines-tikku „Kalevalast“.

Garbo, Greta, rootsi filminäitleja, * 1906; on teotsenud peamiselt Hollywoodis ja saavutanud erakordse kuulsuse kirglike naiste osade omapärase tõlgitsusega.

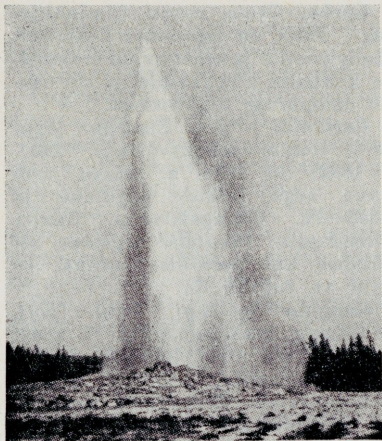
Garibaldi [-ba'l-], Giuseppe [džu-ze'-], Itaalia vabadusvõitleja, * 1807, † 1882; oli 1834. a. mässu järel kaua aega seiklev pagulane ja 1848—70 silmapaistvaim Itaalia ühendamise liikumise tegelane nii sõjalise kui poliitilise juhina. — Pilti vt. tahvilil 15.

Gauguin [gogä'ŋ], Paul [pol], prantsuse maalikunstnik, * 1848, † 1903; oli algul impressionistlik maastikumaalija, pöördus hiljem dekoratiivsele eksootiliste motiivide kasutamisele, armastas värvi-kust ja teravaid kontraste, andis oma loominguga äratust ekspres-sionistidele.

Gebhardt, Eduard v., balti-saksa

Ed. Gebhardt: Kristus merel.

Geiser Yellowstone'i par gis

maalikunstnik, * 1838, † 1925; peamiselt Düsseldorfis teotesdes ja osalt ka eesti motiive kasutades on ta kõige silmapaistvamate tulemusteni jõudnud saksapäraselt ja moodsalt ilmetatud usulise sisuga maalide alal.

geenius, suurvaim, üliandekas inimene; vaimne üliandekus; rooma usundis: kaitsevaim.

geiser, aeg-ajalt (kuni 80 m) kõrgele purskuv kuumavee-allikas vulkaanilist algupära, esijoones Islandil, Uus-Meremaal ja Yellowstone'i pargis Põhja-Ameerikas.

geiša, jaapani kutseline tantsijanna ning lauljanna, ka lõbuneiu.

Genf (pr. *Genève*), linn Šveitsi äärmises läänenurgas, Genfi järve edelapoolsel otsal, kuulus loodusilult, ülikooli, elava kaubanduse, turismi ja kellaööndusega, 145 000 el. Rahvasteliidu, Rahvusvahelise Punase Risti ja Rahvusvah. Töõbüroo asukoht.

Genfi järv (pr. *Lac Léman*), suurim järv Alpides, Šveitsi ja Prantuse piiril, 582 km² (72 km pikk, kuni 14 km lai), 372 m ü. mp., kuni 310 m sügav. Järve läbib Rooni jõgi (Rhône).

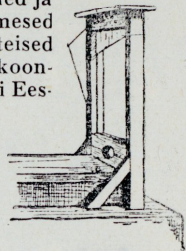
germaniseeruma, saksastuma.
germanism, saksapärasus, saksapärase keelend võõrkehana mingis muus keeles.

germanist, germaani keelte või kultuuri uurija ning tundja.

germanistika, germaani filoloogia.

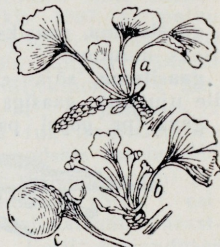
gildid, keskaja linnades alguse saanud seisuslikud asutised, kuhu kuulusid kaupmehed ja käsitöölised (esimesed suurgildidesse, teised väikegildidesse koonduvina); kaotati Eestis 1920.

giljotiin, seadis roimarite hukkamiseks kõrgelt alla langetatava kirvega, võeti Prantsusmaal tarvitusele Suure revolutsiooni ajal poliitiliste vastaste hukkamiseks ja sai siis laialt populaarseks.

Giljotiin.

ginkgo, ginkgopuu, kahekojaline taim laiade kahehõlmsete lehtedega, söödavate seemnetega, säilinud Kagu - Aasias, Euroopas peetakse ilupuuna parkides ja botaanika - aedades.

Ginkgo

(a — isas-, b — emas-oks, c — vilj).

Glinka, Mihhail, vene helilooja, * 1804, † 1857; kunstipäraste vene rahvuslike ooperite („Elu tsaari eest“, „Ruslan ja Ludmilla“), paljude laulude jm. autor.

gloksiiniad, troopilisest Lõuna - Ameerikast pärit mugultaimed, suurte kellakujuliste õitega, meil paljudes liikides esinev toalill ja ilutaim kasvuhooneis.

Gloksiinia.

gondel, om. gondli, os. gondlit, sale, lameda põhjaga paat Venetsias, tõugatakse edasi (püstiseisva juhi, gondoljeeri poolt) mõlaga; õhupalli rippuv korv, samuti õhulaeva allosas olev reisijate- ning meeskonnaruum.

GPU, lühend vene sõnust *Gosudarstvennoje Polititšeskoje Upravlenije*, tähistab riiklikku poliitilist politseid Nõukogude-Venes, alates 1922 Tšeka ülesannete jätkaja.

gratifikatsioon, kingis, erakordne lisatasu, ergutusraha.

gratifikatsioon, kingistama.

gratifikatsioon, tänupalve; jootraha, kink.

gratulant, õnnitleja.

gratulationsioon, õnnesoov, õnnitus.

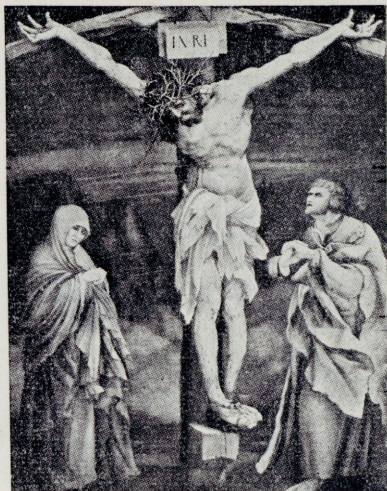
gratuleerima, õnnitlema.

Grieg [*griig*], Edward, norra helilooja, * 1843, † 1907; isikuliselt ja põhjamaiselt omapärase toodanguga; lõi sümfoonilist ja kammermuusikat, palju soololaule ja klaveripalu, muusika draamale „Peer Gynt“ jm. — Pilti vt. tahvlil 15.

Gröönimaa, maakera suurim saar, Ameerika arktilise saarestiku ja Islandi vahel, 2,18 milj. km², sellest enamik igavese jää all; jäävaba ning kohati asustatud on vaid kitsas rannariba, kokku u. 88 000 km². Kõrge, enamasti lavajas mägismaa (kagus kuni 3000 m ü. mp.), rannik sügavasti lõhestatud fjordidega. Läänerannikul pehme ilmastu. Elanikke u. 17 000 (1931), peam. segaverelisi gröönlasti ja eskimoid, kuni 400 eurooplast. — Avastatud u. 900 p. Kr. viikingite poolt, taanlaste võimu alla võetud 18. saj-l, kuulub Taanile.

Grünewald, Matthias, isikulooliselt lähemalt tundmatu saksa maalikunstnik 15. ja 16. saj. vahetuseks; on loonud usulise sisuga maale, milledes sügavale elamusele vastab kirglik väljenduslaad (hõõguvad värvid, valgus-efektide omapärane rakendus); peateos: Isenheimi kloostrikiriku altar.

Gustav II Adolf, Rootsi kuningas 1611—32, * 1594, † 1632; sõdis

M. Grünewald: Kristus ristil.

Taaniga, väga edukalt Vene ja Poolaga, oli võidukas 30-aastases sõjas, langes Lützeni lahingus; ha reaalpoliitikuna teostas riigi siseelus rea tähtsaid uuendusi, andis ms. Rootsile parima hariduselu korralduse Euroopas, rajas Tartus ülikooli. — Pilti vt. tahvlil 19.

Göteborg [*jööteborj*], suuruselt teine Rootsi linn, tähtis sadam Göta jõe suudmel, Kategati ääres, kaubanduse, kaubanduse, laevachituse, masina- ja kudumistööstusega, ülikooliga, 256 000 el.

göteborgi süsteem, peam. Rootsis enne brati süsteemi (kuni Maailmasõjani) kauemalt rakendatud alkoholimüügi kord, mille järgi üle teatava piiri ulatuvad tulud sellest kasutatakse kultuuritööks ja alkoholismi tagajärgede osaliseks parandamiseks.

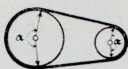
haakrist e. svastika, rist, mille harud on painutatud haagituliselt kõveraks; on paljudel rahvastel ürgvannaks sümboolseks märgiks, millega arvatavasti tähistati päikest, sigivust jm.; Saksas rahvussotsialismi sümbol.

Haakrist.

haakuma (millessegi), (nagu haagiga) kinni hakkama või kinni jääma, end (külge) haakima.

haardenurk, nurk α , mille moodustavad kaks rihmaseibi raadiust ja mille kaareks on rihmaga haardatud seibi osa.

Haardenurk.

haardesügavus, kiil- ja soonratta kokkupuute ulatus, joonisel — a .

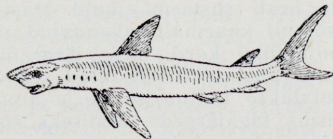
haardjalg, inimese käe taoline (pöidlaga) haaramisjalg ahvidel.

haardsaba, haaramiseks ja kinnihoidmiseks väljaarenenud saba mõn. loomil.

haare, om. haarde, haaramine.

haare, om. haarme, os. haaret, haaramisvahend.

haav, naha või keha vigastus kudede purustuse või lahutusega välisel toimel; paraneb kinnikasvamise teel sidekoe-rakkude abil, milleks haava servad väliste vahendite abil kõvasti üksteise vastu pannakse. Haava ei või pesta veega, küll aga tuleb haava ümbrust (ja väiksemaid haavu üleni) kasta pisilavastaste vedelikkudega (jood, piiritus jm.); ka ei või haavu puudutada käte ega asjadega; siduda tuleb puhta haigusidude-vaba materjaliga. Pisilaste sattumisel haavasse võivad tekkida raskemad haigused, millest eriti ohtlik on mullast haava sattuvate pisilaste tekitatav kangestuskramp.

Haikala. Sinihai.

hagrima, varastatud ostma.

hagris, ostetud vargus-ese.

haigendama, haigemaks tegema.

haigenema, haigemaks jääma.

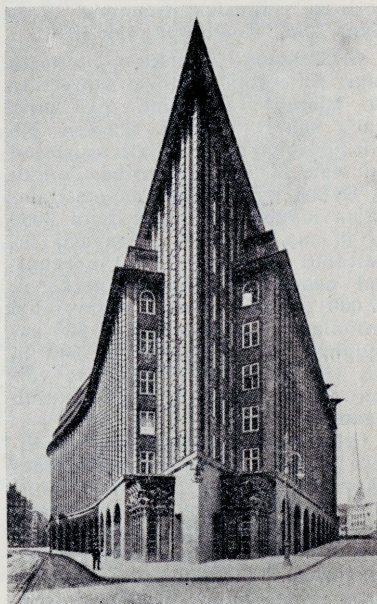
haigestama, haigeks tegema.

haigestuma, haigeks jääma.

haigustuma = haigestuma.

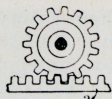
Haljala, vald Virumaal, Haljala khk., 1951 el. (1934), alates 1. IV 39 juurdelõikega Varangu vallast.

Hamburg, 1) Saksa riigi osa Elbe alamjooksul, alates 1937 747 km² (sealhulgas Altona linn), 1 676 000 el. (1933); 2) eelmise pealinn peam. Elbe paremal kaldal, 110 km Põh-jamerest eemal, 1 130 000 el. (1933); on Saksamaa ja Euroopa mandri suurim merekaubandus- ja sadamalinn, maailmas (New Yorgi ja Londoni järel) kolmas; erakordselt suure väliskaubandusega, rohke toorainete sisseveo ja nende ümbertöötusega, laevaehituse ja masinavabrikutega; linnas on ülikool (alates 1919) ja hulk teisi kõrge-maid koole ning teaduslikke asutisi. — 1241 koos Lüübekiga pani aluse Hansa liidule, 1815 astus vabalinnana Saksa riigi liitu, 1871 sai Saksa riigi osariigiks.

Tsiliimaja (sks. Chilehaus), suurim maja Hamburgis (arhitekt F. Höger).

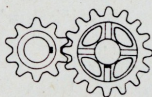
hammaslatt, hammaslega latt pöörleva liikumise sirgjooneli-seks muutmiseks või ümberpöördult.

Hammaslatt
ühes hammas-
rataga.

hammasratas, jõu ja liikumise ühelt võllilt teisele ülekandmiseks tarvitata hammastega

ratas. Tähtsamat liigid: silinderhammasratas, kui võllid on rööbiti (joon. 1); koonus-

1. Silinderhammasrattad.

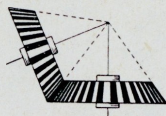
kui ühes tasapinnas asetsevad võllid lõikuvad mingi nurga all (joonisel 2); tigu- e. kruvihammasr. või tigu, mida tarvita-takse ühes nn. tigurattaga (joonisel 3), kui ristuvad võllid ei asetse ühes tasapinnas.

hammastama, (hammasratas-t vm.) hammaslega varustama.

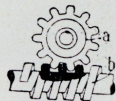
Harjumaa, Tallinna maakond Põhja-Eestis, 13-e kihelkonna aladest (nimestikku vt. lk. 280), 1938 koosnes 44 vallast ja 4 linnast, kokku 5683 km², 1934. a. 241 003 el. ühes Tallinna, Nõmme ja Paldiski linnaga ning Keila aleviga, mis 1938 sai ka linnaks; sellest rahvastikust elas valdades 88 405 in. Alates 1. IV 1939 sisaldab Harjumaa peale 4 linna 32 reformitud valda. Harjumaasse kuuluvad mandriosa kõrval Pakri saared, Naissaar, Äigna, Prangli ja paljud väiksemad saared. — Harju maakond pärineb muistsest iseseisvusaajast, alistati 1219 taanlastele, kellele ta kuulus (välja arva-tud 1227—38) kuni a. 1346, läks siis müügi teel Saksa ordu kätte, sattus 1561 Rootsi ja 1710 Vene alla.

Harjumaa uus valdade nimestik (uued vallanimed märgiga tähistatud): Anija, Hageri, Harku, *Iru, Juuru, Jõelähtme, Järvakandi, Kehтна, Keila, Kernu, Kohila, Kolga, Kuimetsa, Kuivajõe, *Kuusalu, Kõnnu, *Kõue, Naissaar, *Nissi, Nõva, *Padise, Pakri, Peningi, *Prangli, Raasiku, Rae, Raikküla,

Rapla, Ravila, Saue, *Tõdva ja Varbola. Ühendamise teel kaotatud vallad: Alavere, Ingliste, Kabala, Kaiu, Kiiu, Kodasuu, Kurna, Laitse, Nabala, Nehatu, Riisipere, Saku, Tuhala, Vihterpalu, Vilmsi ja Väana. Muudetud vallanimed (sulgudes uued nimed): Kloostri (Pa-

2. Koonushammasrattad.

3. Tigu-hammasratas e. tigu (b) ja tiguratas (a).

dise), Pranglisaare (Prangli) ja Triigi (Kõue). Valdade reform on väikesel määral muutnud ka Harjumaa piire (näit. juurdelõige Varbola vallale Läänemaal, Järvamaa Vahastu valla ühendamine Kuimetsa v-ga jm. väiksemad muudatused).

Harku, vald Põhja-Harjumaal, Keila khk. kirdeosas, 3199 el. (1934), pärast 1. IV 39 on uue Harku valla kirdepooleks, millele on liidetud Väana valla enamik; alates 1919 kurikalduvusega poeglaste parandusmajaga end. Harku mõisas, alates 1938 tööpõlgurite töölaagriga.

haudjas, om. haudja, os. haudjat, hauataoline; hautav, lämmatav.

hauduma, haududa, haun, mune soojendama loote arenemise võimaldamiseks. Lindudel toimub haudumine tavaliselt pesas emal, harvem isalinnu poolt, vahel kuumas liivas päikese toimele jm. teel, kodulinnukasvatuses kõige soodsamalt nn. haudeaparaatidega. Haudumine vältab väikestel laululindudel 11—17 päeva, kanal 20—21, pardil 26—29, hanel 28—33, jaanalinnul 45—50 päeva. Hautavad munad ei või olla üle 10 päeva vanad.

haue, om. haude, haudumine.

haue, om. haudme, os. hauet, see, mida hautatakse.

hautis, hautamisvahend; see, mida hautatakse. Vrd. haue (om. haudme).

Puhkav Hermes.

Heimtali, vald Viljandimaa edelaosas, Viljandi linnast läänes, 962 el. (1934), alates 1. IV 39 on Raudna valla lõunapooleks.

Helin, om. Helina, naisenimi.

helind, heliteos, helitöö.

Hellamaa, vald Muhu saare idaosas, 2593 el. (1934), alates 1. IV 39 on Muhu valla idapooleks.

Hellar, om. Hellari, mehenimi.

Helme, alates 1. IV 39 vald Lääne-Valgamaal, koostatud Patküla-Helme, Jõgeveste ja Koorküla v-st ning Holdre ja Löve v. osadest.

Helsingi (sm. *Helsinki*, rts. *Helsingfors*), Soome vabariigi pealinn ja suurim sadam, kaubanduslik ja kultuuriline keskus Soome neemikal lõunarannikul, 1640 Turus asutatud ülikooliga, muude kõrgemate koolide, muuseumide ja raamatukogudega, 305 000 el. (1939).

Hermes, kreeka jumal, Zeusi ja Maia poeg, jumalate saadik, kaubanduse, teede, rändurite, varaste ja une jumal, lahkunud hingede juht Hadeses jne., kujutatud reisi-kaabu, tiivutatud kingade ja heerooldikepiga noormehena. Temale vastas rooma Mercurius.

Hiina, hiigelvabariik Kesk- ja

Kagu-Aasias, Venemaa piirist loodes kuni Vaikse ookeanini kagus, lõunas piiratud Ees- ja Taga-Indiaga (vt. Aasia kaarti), haarab endasse esijoones 18 maakonnast koosneva nn. Päris-Hiina (nimetatud Hiina alade kagupool), 3,7 milj. km², u. 450 milj. el., peale selle pooliseisvad kõrvalmaad Hiina Turkestani (Sinkiang) ning Sise-Mongoolia, 2,3 milj. km², 8 milj. el., ja Tiibet, 1,15 milj. km², 1,5 milj. el., kokku 7,15 milj. km² ja ligi 460 milj. el. Ühes Vene mõju alusena iseseisvunud (Välis-) Mongoolia (1,5 milj. km², 0,5 milj. el.) ja Jaapani survele eraldatud Mandžuriaga (1,3 milj. km², 30 milj. el.) moodustas Hiina (laiemas mõttes) maa-ala ligi 10 milj. km²-ga ja 490 milj. el-ga. Ilma viimaste ja muudegi kõrvalmaadeta on Hiina rahva-arvult Briti riigi järel teine maailmas ning teistest riikidest kaugel ees. — Päril-Hiina on pinnaehituselt enamasti mägismaa, õige kõrge lääneosas, vastu Tiibetit, idaosas aga suurte viljakate jõetasandikkudega. Suurimad jõed: Huangho, Jangtsekiang ja lõunas Sikiang. Ilmastu:

Hiina. Tänav Kantonis varahommikul.

1. A. Jansen: Maastik.
2. A. Johani: Kingsepad.

Exhibl. univ. Tart.

hiina keel, paljude murdeis esinev indo-hiina keelkonna suurima levikuga keel, koosneb lihtsaist, enamasti ühesilbiseist tüvisõnust ja ei tunne käänamist ega pööramist; häälikuliselt ühtekõlavaid sõnu eristatakse tähenduslikult erisuguse häälerõhuga, mis omab samasugust tähtsust kui sõna häälikuline koosseis; u. 1500-st olemasolevast silbist moodustatakse rohkesti liitsõnu, mis omavad uusi tähendusi. Hiina keeles ms. võivad silbid lõppeda ainult kas täishäälikuga või *n*-e.
ng-ga.

hiina kiri, Hiinas u. 2000 a. e. Kr. tarvitusele võetud sõnakiri, milles iga märk (neid on üle 40 000) tähistab eri sõna; hiina kirja kirjutatakse ülalt alla, kusjuures read järgnevad üksteisele paremalt vasakule. Hiina kiri üldtarvitatavana on ühendavaks teguriks paljude murrete, samuti kõnekeele ja kirja-keele vahel.

愛	ai	}	Eesti	Hiina kiri,
司	se			
托	thuo			
尼	ni			
亞	ja			
中	tšung	}	Hiina	Hääldus : Ai-se-thuo-ni- ja Tšung-kuo tsi hao thiao- jo.
國	kuo			
友	tsi			vaheline
好	hao			sõprus
條	thiao	}		Tõlge : Eesti-Hiina vaheline sõprus- leping.
約	jo			

hobusekiin, hobuste ohtlik parasitid kiinlaste suguk-st, muneb esijoones nende jalakarvadele, kust tõugud lakkumisel satuvad makku,

Kloostriküla Kesk-Hispaanias.

mille seinä küljes nad kasvavad kümme kuud.

homo homini lupus (est), ladina kõnekäänd, 'inimene (on) inimesele hundiks'.

homonüümid e. sarnandid, eri tähendusega (tavaliselt ka eri päritoluga), kuid väliselt samakõlalised sõnad, näit. *kari* (hulk) ja *kari* (kaljurahu).

Honolulu [-lu'lu], Havai saarte moodne pealinn ja tähtsaim sadam, Oahu saarel, ülikooli ja raudteedusega, 142 000 el.

igihali, om. -halja, os. -halja, väike igihaljas püsiktaim tumeroheliste lehtede ja siniste õitega, meil ilutaim kalmistuil.

igihaljad taimed ei kaota oma lehes-tikku põhjamaade külmal ega lõunamaade kuival aasta-ajal (näit. okaspuud, kanarbik, mürdid, loorberid, palmid jm.).

Ighali.

Eesti Rahvaleksikoni esimeste vihkude ilmumise puhul kirjutasi arvustajad:

„Raamatuil, mida reklaamitakse rahva-väljaannetena, sageli ei ole mingit väärtust. Nad on kas valesti tõlgitud või hooletult maha kirjutatud. Eestis õnneks on täpsuse nõue rahvaraamatutelt üha täielikumalt maksvusele pääsemas ning täna on võimalik nentida üht väljaannet rahvaraamatu kõiki võimalikke voorusi tõsiselt taotlevat. See on „Eesti Rahvaleksikon“, mille 1. vihk äsja ilmus. — ... Inimene, kes selle teose hoolsasti on läbi lugenud, nii et ta võib väita ennast selle sisu hästi tundvat, ei tarvitse olla väga mures oma üldhariduse pärast. Suurest entsüklopeediast minna üldharidust hankima on veidi tülikas ning ebamugav, ent lühikest sõnaraamatut, nagu käesolevat, on mõtet nimelt kaanest kaaneni uurida.“

A. R(aun).

„Meie Maa“ 9. okt. 1937.

„Eriti positiivse nähtusena tuleb rõhutada teose keelelist külge, millist ka on püütud lähendada eesti loomulikule rahvakeelele... Sellistest keeleuundustest (või ka „vanandustest“, kui tahetakse) võib tunda aina rõõmu.

Arvestades „Eesti Rahvaleksikoni“ suurt materjalihulka, selget ja lihtsat käsitamisviisi ning sõnastust ja hinna odavust, võib loota, et see raamat leiab asukoha kõikjale, kel pole võimalust hankida endale suurt hulka mitmesuguseid kalleid teatmikteoseid. Temas seletatud sõnust piisab igapäevaseks tarvitamiseks nii algkooli kui ka kõrgema haridusega isikuile.“

A. T(iitsm)ja.

„Postimees“ 26. okt. 1937.

„Kõik sõnaseletused on antud täpselt, asjalikult ja lühidalt, kuid siiski küllalt arusaadavalt selgelt... Selgitavaid pilte on toodud väga rikkalikult... Üldiselt on teos väga nägus, ... ja on kinni peetud maksusel olevaist õigekeelsuse reeglist.

Tänapäeval ka kõige lihtsamal ajalehelugejal tekib tarvidus sellise teose järele ja usun, et „Eesti Rahvaleksikon“ suudab küllaldaselt oma ülesannet täita.“

A. L(ooring).

„Pärnu Päevaleht“ 19. veebr. 1938.

„Eesti Rahvaleksikon näib olevat pannud erilist rõhku viimaste uudiste sissevõtmisele...“

Eesti Rahvaleksikoni väärtuslikumad artiklid on need, mis käsitlevad Eesti ainekku ja näib, nagu oleks antud nendele ka rohkem ning pikemalt ruumi. Eriti rõhku on pandud Eesti administratiivjaotusele käesoleval silmapilgul kui ka lähemas minevikus. Tüüpilisema näitena sellelt alalt võiks nimetada... märksõna H a r j u m a a... [Vahemärkus: Vt. ka käesolevas tutvumisvihus].

Noor-Eesti Eesti Rahvaleksikon kuulub meie usaldatavamate teatmikstõnastikkude hulka.“

A. T(iitsm)aa.

„Postimees“ 22. märtsil 1939.

Kui tellite

Eesti Rahvaleksikoni, ei kahetse Te seda kunagi,

vaid olete muretsenud enesele parima nõuandja kõigil teadus- ja kunstialadel, olete saanud pildirikka käsiraamatu kõigi maailma maade ja rahvaste ning kunstiloo kohta.

EESTI RAHVALEKSIKON oma suure materjalihulga ja mitmekülgusega on ainulaadne väljaanne, pealegi täpse, selge ja lihtsa käsitusviisi poolest silmapaistev.

Pool teosest ilmunud.

ETTETELLIMISHIND:

kohemakstavas rahas Kr. 11.—

vihkude kaupa makstes Kr. 15.—

(iga ilmunud vihu eest ja iga järgneva vihu ilmumisel tasudes Kr. 1,50).

Pärast lõplikku ilmumist maksab teos vähemalt 20 kr.

Tellimised ühes rahaga saata:

O.-ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUS“

Tartus, Gustav-Adolfi 8.

Tel. 2-66. Posti jooksev arve 22-32, kuhu samuti võib tellimisi maksta.